

Skipulagsstofnun
Sigmar Arnar Steingrímsson
Laugavegi 166
150 REYKJAVÍK

Garðabær, 12. ágúst 2016
2016060030/42-8
TB, GG, SB, MJ
jgo/tb

Hvalárvirkjun í Ófeigsfirði, frummatsskýrsla, umsögn

Vísað er til bréfs frá Skipulagsstofnun, dags. 28. júní sl., þar sem óskað er eftir umsögn Náttúrufræðistofnunar Íslands um frummatsskýrslu vegna Hvalárvirkjunar í Ófeigsfirði.

Almennt

Í 9. gr. laga um mat á umhverfisáhrifum er fjallað um frummatsskýrslu. Að loknu umsagnarferli um frummatsskýrslu kemur síðan í ljós hvort og að hve miklu leyti skýrslan hefur á fullnægjandi hátt fjallað um einstaka þætti viðkomandi framkvæmdar, umhverfisáhrif hennar og mótvægisáðgerðir. Undir þetta fellur einnig að mati Náttúrufræðistofnunar hvort þær rannsóknir/kannanir og vöktun sem framkvæmdaraðili byggir mat sitt á eru nægjanlegar fyrir endanlega matsskýrslu eða hvort bæta þarf við upplýsingum.

Að mati Náttúrufræðistofnunar er Hvalárvirkjunar mjög vel lýst að flestu leiti í frummatsskýrslunni. Samfélagi, staðháttum, landslagi, víðerni og náttúrufari ágætlega lýst og gefur skýrslan góða mynd af þessum þáttum. Framkvæmdum er að sama skapi vel lýst og myndræn framsetning á margan hátt til fyrirmyndar þó alltaf megi bæta slíka framsetningu. Líklegum umhverfisáhrifum er einnig vel lýst þó þar sé meiri óvissa og í mörgum tilfellum er um að ræða almennar ályktanir dregnar af þeim gögnum sem eru fyrir hendi. Veikasti hlekkurinn í frummatsskýrslunni er rannsóknir og vöktun, verður vikið að þessu síðar.

Eins og kemur fram í frummatsskýrslunni er Hvalárvirkjun í nýtingarflokki samkvæmt niðurstöðu 2. áfanga verndar- og orkunýtingaráætlunar (rammaáætlunar) skv. lögum nr 48/2011. Í hverjum áfanga rammaáætlunar fyrir sig eru bornir saman ákveðinn fjöldi virkjanakosta og þeim raðað í nýtingarflokk, biðflokk eða verndarflokk. Það er því ekki verið að bera saman alla virkjanakosti í einu og eingöngu verið að bera saman tiltekin landsvæði innbyrðis þó jafnframt sé reynt, eins og hægt er, að meta verndargildi einstakra náttúrufræðisþátta innan svæðanna m.t.t. verndargildis þeirra á landsvísu. Sumir virkjunarkostir koma síðan til framkvæmdar aðrir ekki og fækkar því svæðum sem eftir verða. Þetta getur breytt innbyrðis verðmæti þeirra svæða sem eftir verða og þar með breytt verðmæti svæðanna almennt á landsvísu.

Um þessa virkjun gildir, eins og svo oft áður hefur viljað bregða við um framkvæmdir sem

fara í mat á umhverfisáhrifum, að engar langtíma rannsóknir/vöktun eru til fyrir svæðið um þætti sem snúa að náttúrufari. Frummatsskýrslan um Hvalárvirkjun byggir að miklu leiti á rannsóknum/könnunum sem eru framkvæmdar í eitt skipti og á þetta við um vatnalíf, jarðfræði, fuglarannsóknir og gróðurfar. Hvað gróðurfar snertir eru þó til bæði gróðurkortlagning af ákveðnum svæðum á láglendi, og auk þess stuðst við CORINE og Nyttjaland. Einnig er stuðst við rannsóknir Náttúrufræðistofnunar á gróðri/tegundum á ákveðnum svæðum. Þessi athugasemd snýr ekki eingöngu að framkvæmd Hvalárvirkjunar heldur almennt um gæði gagna og að því hvaða kröfur er eðlilegt að Skipulagsstofnun geri. Á það má t.d. benda að Hvalárvirkjun, eða mismunandi útfærslur hennar, hefur verið á dagskrá í mörg ár og því hefði verið eðlilegt að rannsóknir/vöktun á lífríki hefði t.d. farið fram yfir 3-5 ára tímabil áður en virkjun yrði heimiluð. Á þetta að sjálfsgöðu sérstaklega við um lífríki sem er breytilegt eftir árferði og árstíma. Engar sérstakar rannsóknir eru á smádyrum. Vissulega er hægt að draga nokkuð góðar ályktanir um almennt náttúrufar út frá þeim rannsóknum/könnunum sem hafa verið gerðar á framkvæmdasvæði Hvalárvirkjunar en þegar kemur að einstökum tegundum, sérstaklega þeim sem minna fer fyrir í náttúrunni, vandast málið auk þess sem mismunandi árferði getur gefið ranga mynd af mikilvægi svæða. Náttúrufræðistofnun vill að það komi fram að það er almenn skoðun stofnunarinnar að þó virkjun sé í nýtingarflokki samkvæmt rammaáætlun þá eigi að gera sömu kröfur um gæði rannsókna/gagna og vöktunar eins og um aðrar framkvæmdir.

Náttúrufræðistofnun vill benda á að í frummatsskýrslunni er að mati stofnunarinnar mjög óvarlega farið með notkun á orðinu afturkræft. Á mörgum stöðum í skýrslunni segir um áhrif, sjá t.d. bls. 133 um áhrif á ásýnd lands, að þau séu þó **að mestu afturkræf ef mannvirki yrðu fjarlægð**. Einnig er orðalagið **mögulega afturkræf** notað á nokkrum stöðum. Þetta er kannski rétt t.d. hvað varðar ásýnd en svona orðalag verður að setja í samhengi. Um hvaða tíma er verið að tala í skýrslunni. Verður virkjunin í notkun í hundrað ár eða tvö hundruð ár og er þá sanngjarnt að tala um afturkræfar framkvæmdir og þar með óbeint að segja að áhrifin verði minni?

Víðerni og landslag

Miðað við náttúrufar, byggð og mannvirki á framkvæmdasvæði Hvalárvirkjunar, er ljóst að virkjunin og háspennulínur (sérstaklega ef um er að ræða loftlínur) munu hafa mikil áhrif á víðerni og landslag. Þetta kemur vel fram í frummatsskýrslunni. Minnst er á aðrar fyrirhugaðar virkjanir á svæðinu, s.s. Austurgilsvirkjun, en ekki er sýnt hvað ætla megi að hve miklu leiti víðerni muni skerðast aukalega þeirra vegna á svæðinu. Á þetta er bent, sbr. athugasemd hér að framan um rammaáætlun og verðmæti landssvæða eftir því sem gengið er á land með framkvæmdum, því önnur virkjunin er metin í 2. áfanga rammaáætlunar en hin í 3. áfanga rammaáætlunar. Niðurstöður hvers áfanga rammaáætlunar geta því ekki verið algildar í tíma og þarf mat á umhverfisáhrifum að taka tillit til þess og því eðlilegt að meta skerðingu á víðernum og landslagi með þetta í huga. Að hve miklu leiti þetta er á ábyrgð framkvæmdaraðila Hvalárvirkjunar skal ekki sagt en í frummatsskýrslunni er „ábyrgð“ af áhrifum af háspennulínunum, sem nauðsynlegar eru fyrir virkjunina, t.d. að miklu leiti velt yfir í mat á umhverfisáhrifum vegna háspennulína sem Landsnet framkvæmir sem framkvæmdaraðili þess hluta. Það skiptir því verulegu máli hver endanleg sammögnunaráhrif virkjunarinnar verða, t.d. hvort um er að ræða loftlínu eða jarðstreng, og það skiptir verulegu máli hver heildaráhrifin verða á svæðið þ.m.t. með tilliti til annarra virkjana. Þetta leiðir af sér að skilyrði Skipulagsstofnunar verða að taka mið af þessu og því verða gögn í matsskýrslu að endurspeglja þessi atriði.

Fuglalíf

Náttúrufræðistofnun telur að frummatsskýrslan lýsi fuglalífi svæðisins nokkuð vel og getur tekið undir þær almennu ályktanir sem þar koma fram og byggja að miklu leiti á náttúrufari svæðisins almennt. Náttúrufræðistofnun bendir hins vegar á, sbr. hér að ofan, að hér er um staka rannsókn/könnun að ræða og byggja ályktanir því ekki á rannsóknum eða vöktun yfir lengri tíma.

Jarðfræði

Náttúrufræðistofnun gerir ekki athugasemdir við almenna lýsingu á svæðinu (lausum jarðlögum og berggrunni). Lýsingar á jarðfræðilegum aðstæðum eru ekki mjög ýtarlegar enda svæðið lítið rannsakað og yfirborðseinkenni fremur einsleit og víðáttumikil eins og fram kemur í skýrslunni. Talað er um óvissu í árframburði og magni finefna í árkeilum. Náttúrufræðistofnun bendir á nýútkomna grein um sögu Dranagajökuls á nútíma þar sem setkjarnar úr sumum þeirra vatna sem fjallað er um í matsskýrslunni eru notaðir. Setkjarnar sem náðust upp benda til hægrar upphleðslu sets í vötnunum og þá fremur lítils árframburðar; <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277379116302414>

Í frummatsskýrslunni er almennt gengið út frá því að sérstakar jarðminjar (aðrar en t.d. skv. 61. gr. laga um náttúruvernd, ásýnd á fossa) verði ekki fyrir áhrifum. Svæðið virðist hins vegar ekki hafa verið kannað sértaklega m.t.t. þessa. Með þessu er Náttúrufræðistofnun ekki að halda því fram að á svæðinu séu jarðminjar sem hafi hátt verndargildi t.d. fágætisgildi heldur benda á að þetta hafi ekki verið kannað sértaklega en ályktað út frá jarðfræði svæðisins. Þetta er því spurning hvort gæði gagna sem leyfi og skilyrði eiga að byggja á séu nægjanleg.

Gróðurfar

Í frummatsskýrslunni kemur fram að ekki var gert gróðurkort eða vistgerðakort af svæðinu í heild heldur aðeins hluta þess á láglandi en annars byggt á CORINE og Nyttjalandi sem t.d. byggja ekki á vettvangsrannsóknum nema þar sem þær eru fyrir hendi. Einnig er vísað til gróðurkorts Náttúrufræðistofnunar í mælikvarðanum 1:500.000 sem er að sjálfsgöðu ekki ætlað til þess að meta áhrif einstakra framkvæmda á staðbundið gróðurfar.

Skýrsla Náttúrufræðistofnunar NÍ - 08005 gefur góða mynd af gróðurfari þeirra svæða sem hún nær yfir, sjá mynd á bls. 8 í skýrslunni, og af henni má einnig draga almennar ályktanir um gróðurfar á svæðinu

Þau gögn sem birt eru í frummatsskýrslunni eru að mörgu leiti ágæt til að draga fram það helsta og einnig hvað varðar tegundir á svæðum sem hafa verið könnuð sérstaklega. Ef lítið er til margra annarra virkjanaframkvæmda þá hefur almenna reglan oftast verið sú að gerð eru bæði gróðurkort og/eða nú í seinni tíð vistgerðakort af öllu framkvæmdarsvæðinu og einnig gerð sérstök könnun á tegundum t.d. hvort válistategundir eru til staðar. Þó svo að það væri æskilegt þá er gagnagrunnur Náttúrufræðistofnunar yfir tegundir, þ.m.t. válistategundir, og vísað er til í skýrslunni ekki nákvæm heimild um staðsetningu válistategunda og á þetta sérstaklega við um eldri gögn fyrir GPS mælingar.

Þetta er því spurning um gæði gagna og hvaða kröfur á að gera í mati á umhverfisáhrifum bæði hvað varðar gróðurkort og lýsingu á tegundum. T.d. segir í skýrslunni á bls. 16 að ekki sé vitað um mýrar eða flóa á áhrifasvæði Hvalárvirkjunar sem eru stærri en 2 ha. Er þetta

byggt á gróðurkorti eða ályktun? Á bls. 71 er fjallað um válistategundir og ályktað að ekki séu miklar líkur á að tegundirnar finnist í fyrirhuguðu vegstæði. Auðvitað er það svo að líklega verður aldrei hægt að koma með tæmandi lista yfir t.d. staðsetningu válistaplantna en setja á kröfu um að farið sé yfir framkvæmdasvæði svona stórrar framkvæmdar með tilliti til tegunda.

Vatnalíf - vatnafar

Ljóst er að Hvalárvirkjun mun hafa mikil og varanleg áhrif á vatnafar í vötnum á Ófeigsfjarðarheiði og í þremur ám, Eyvindarfjarðará, Hvalá og Rjúkanda. Áhrifin munu, auk þess sem að rennsli í ám minnkar verulega og lón verða mynduð, verða mikil á landslag þ.m.t. á fossa. Náttúrufræðistofnun telur þessu vel lýst í frummatsskýrslunni svo og þeim mótvægiságerðum sem framkvæmdaraðili telur mögulegar.

Hvað varðar vatnalíf telur Náttúrufræðistofnun ástæðu til að gera nokkrar athugasemdir.

- Sýnatökur hefðu þurft að fara fram fyrir t.d. í júlí eða byrjun ágúst m.a. til að eiga möguleika á að kanna vatnagróður. Einnig virðist tímarammi rannsókna hafa verið þröngur fyrir svona stórt svæði, sem er auk þess erfitt yfirferðar, en sýnatökutíminn er skráður 1.-4. september.
- Ekki var notast við báta til að gera ítarlega úttekt á stöðuvötnum sem eiga að fara undir lónstæði.
- Allar sýnatökur voru gerðar frá landi. Strandsvæðin virðast í flestum tilfellum gróf (sandur, mül og grjót) og því ekki hægt að taka kajaksýni til að skoða botndýralíf. Ef farið hefði verið á bát lengra út á vötn hefði hugsanlega verið hægt að taka sýni þar sem botn verður gjarnan leðjukennari.
- Einungis voru tekin skrúbbsýni af steinum ásamt svifsýnum. Ekki voru tekin svifsýni í Nyrðra-Vatnalautarvatni vegna veðurs og þar sem eingöngu var notast við sýnatökur frá landi var ekki hægt að skoða svifdýr í því vatni.
- Aðeins ein sýnatökustöð var í Neðra-Eyvindarfjarðarvatni samanborið við Efra-Hvalárvatn þar sem voru tvær.
- Ekki tókst að leggja hornsílagildir í Vatnalautarvatni.
- Neðra-Hvalárvatn var ekkert rannsakað en það á að vera hluti af Hvalárvatni. Sama gildir um Syðra-Vatnalautarvatn.
- Hvergi er minnst á vatnagróður í allri rannsókninni en eðlilegt er að það sé einnig gert.
- Eingöngu voru mældir eðlisþættir en einnig hefði mátt mæla fosfór (P), nitur (N) og blaðgrænu.
- Ekkert nærliggjandi stöðuvatn (utan lónstæðanna) var notað sem samanburðarvatn í rannsókninni. Hvað straumvötn snertir var Húsá (sem verður ekki fyrir áhrifum af virkjuninni) rannsökuð m.t.t. fiska á tveimur stöðum.
- Ekki tókst að rafveiða fisk í Eyvindarfjarðará sem verður fyrir áhrifum af virkjuninni.

Ekki er að sjá að lagt sé mat á verndargildi bleikjustofna í þeim ám sem verða fyrir áhrifum og ekki er sérstök umfjöllun um heildaráhrif á lífríki þ.e. bæði þeirra dýra sem lifa í vatninu og þeirra sem nýta það sem fæðusvæði. Þó er minnst á straumönd í kafla um fugla. Almennt eru umhverfisáhrif talin talsverð og neikvæð en þó mögulega afturkræf og er í því sambandi vísað til umfjöllunar um notkun orðsins afturkræft hér að ofan.

Niðurstaða

Gögn sem fylgja frummatsskýrslunni eru að flestu leiti nægjanleg til að draga almennar ályktanir um náttúrufer. Gögnin svara hins vegar ekki spurningum um einstakar tegundir eða hvort t.d. sjaldgæfar eða nýjar tegundir dýra eða plantna finnast á svæðinu þar sem þessi þáttur hefur aðeins verið kannaður takamarkað t.d. hvað varðar vatnagróður og gróður almennt á ákveðnum svæðum svo og smádýr. Nýlega hafa t.d. fundist nýjar vatnablöntur fyrir landið. Gróðurkort var ekki gert fyrir allt svæðið. Um refi, minka, hagamýs og seli er lítið sem ekkert fjallað sem hluta af náttúrunni og ekki lagt mat á áhrif. Ekki er fjallað sérstaklega um smádýr (t.d. skordýr). Allar rannsóknir eru framkvæmdar einu sinni, sum svæði eru ekki rannsökuð og engar vöktunarseríur eru til staðar. Ekki er gerð sérstök úttek til að kanna jarðmyndanir.

Í frummatsskýrslunni kemur fram að ekki er talin ástæða til að vakta lífríki og væntanleg áhrif virkjunarinnar á það. Sú afstaða hlýtur að mótask annað hvort af því að áhrifin eru talin svo lítil að það séu engar breytingar væntanlegar eða að lífríki svæðisins sé svo „ómerkilegt“ að þess þurfi ekki. Að mati Náttúrufræðistofnunar hlýtur að eiga að gera kröfu um það að grunn gögn uppfylli tiltekin skilyrði þ.e. þau svari nokkuð örugglega hvað verður fyrir áhrifum (vistkerfi, vistgerðir, tegundir, jarðmyndanir), hvert er verndargildi þess sem verður fyrir áhrifum og hins vegar að sýnt sé fram á að áhrifin verði þau sem spáð er fyrir um. Það síðasta verður ekki gert nema með vöktun sem byggir á marktækum grunnupplýsingum. Hvert magn og gæði rannsókna og vöktunar á að vera verður síðan að meta út frá umfangi framkvæmdar hverju sinni og væntanlegum áhrifum byggt á bestu þekkingu sem fyrir hendi er. Á þessu getur verið mikill breytileiki eftir svæðum en móta verði staðla um lágmarksupplýsingar og eftirfylgni eftir að framkvæmdum líkur.

Virðingarfyllt

Jón Gunnar Ottósson
forstjóri

Trausti Baldursson

